

TÜRKİYE - AVRUPA TOPLULUĞU İLİŞKİLERİ: 1973 - 1980*

Dr. B. Esra ÇAYHAN**

1980'li yılların ikinci yarısında Türk dış politikasının en önemli gündem maddelerinden birini, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkileri oluşturmaktadır. 1983 yılında yeniden parlamenter düzene dönülmesiyle birlikte Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde başlayan normalleşme süreci, 14 Nisan 1987'de Anavatan Partisi iktidarının Topluluğa tam üyelik için resmen başvuruda bulunmasıyla, çok önemli bir ivme kazanmıştır. Başvurunun ardından hem Türkiye'de hem de Topluluk'ta Türkiye'nin tam üyeliğe hazır olup olmadığı konusunda ciddi tartışmalar başlamıştır.

Günümüzde yoğunluk kazanmış olan Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkileri konusu, aslında son otuz yıldır Türkiye'nin uluslararası platformdaki en önemli meselelerinden birini oluşturmaktadır. 31 Temmuz 1959'de Topluluğa ortaklık için başvurmuş olan Türkiye, böylelikle, Batı blokunun Avrupa kanadında oluşturulan ekonomik bütünleşme sürecine katılma isteğini ortaya koymuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı bloku içinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu tercihi doğrultusunda, askeri bir ittifak olan NATO'ya kabul edilmesinin ardından ekonomik alanda da Batı Avrupa'nın bir parçası olma yolunda 1959'da attığı adım, dikkatle incelenmesi gereken çeşitli gelişmelerin başlangıcını belirlemiştir.

1980'ler Türkiye'sinde tam üyelik için başvuru ile birlikte ortaya çıkan en önemli gerçeklerden biri, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkileri konusunda ciddi araştırmalara olan gereksinimdir. Bu konuda ivedilikle yapılması gereken çalışmalardan bir bölümü, tam üyelik gerçekleştiği takdirde, Türkiye'nin tarım, sanayi, ticaret gibi alanlarda elde edeceği avantajları ve karşılaşılabileceği sorunları inceleyip, geleceği yönelik öngöründe bulunması gereken araştırmalardır.

* AVRUPA TOPLULUĞU ETÜDLERİ TÜRK ÜNİVERSİTE BİRLİĞİ Turkish University Association for European Community Studies (TUNAECES) tarafından düzenlenmiş olan BİRİNCİ TÜRKİYE -A.T. SEMPOZYUMU'nda sunulan bildirinin metni.

** MARMARA ÜNİVERSİTESİ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

Ancak her zaman gözönünde bulundurulması gereken bir gerçek Avrupa Topluluğu'nun temelde iktisadi bir bütünleşmeye dayanmakla birlikte siyasal, kültürel, sosyal ve hukuksal boyutlara da sahip olduğu ve yalnızca tarım, sanayi, ticaret gibi sektörel değil, eğitimden çevre korumasına dek uzanan çok geniş bir ilişkiler bütünü kapsadığıdır. İşte tüm bu alanlarda, tam üyelikle birlikte Türkiye'nin ne gibi durumlarla karşılaşabileceği çok iyi hesaplanmalıdır.

Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkileri konusunda yapılması gereken diğer bir dizi araştırma ise, Topluluk'la Türkiye'nin otuz yıllık ilişkilerini titizlikle incelenmesi gereken çalışmalardır. İlişkilerdeki tarihsel gelişmeler doğru değerlendirilebilirse, ileriye dönük isabetli öngörülerde bulunmak daha kolaylaşacaktır.

Bu çalışma böyle bir amaçtan yola çıkarak İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi'nde hazırladığım doktora tezimin bir özeti. Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde belirli bir tarihsel kesiti ele alarak ayrıntılı bir dönemsel inceleme yapmak, bu dönemde karşılaşılan sorunları, bu sorunlar karşısında Türk hükümetlerinin karar ve uygulamalarını nedenleriyle açıklamak ve böylece Türkiye'nin Topluluk'la ilişkilerinin geleceğini ve tam üyelik durumunda, Türkiye'nin çözümlenmek zorunda kalacağı problemleri öngörebilmek için geçmişten alınması gereken dersleri ortaya koymak, bu araştırmanın temel hedefidir.

Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde incelenecek olan dönem, 1 Ocak 1973 - 12 Eylül 1980 arasını kapsamaktadır. 1 Ocak 1973, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında imzalanan Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi ile birlikte, ortaklık ilişkisindeki Hazırlık Dönemi'ni izleyen Geçiş Dönemi'nin başladığı tarihtir. Hazırlık Dönemi'nde Topluluğun yardımları ile ekonomisini güçlendirmeye çalışan Türkiye, Geçiş Dönemi'nde çeşitli yükümlülükler altına girmiştir. Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesiyle hız kazanması beklenen Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkileri, bu beklentinin aksine, bu bunalımla karşı karşıya kalmış, petrol krizinden olumsuz etkilenen Topluluk ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticaret açığının büyümesi ile başlayan kritik gelişmeler, bu incelemenin ele aldığı dönem boyunca sürmüştür. Böylece Katma Protokol'de kabul edilen ilkelerin büyük bir bölümü bir türlü gerçekleştirilememiştir.

İnceleme 12 Eylül 1980'deki askeri müdahale ile son bulmaktadır; fakat Türkiye ile Topluluğun ilişkilerindeki olumsuz gelişmeler, siyasal nedenlerle, 12 Eylül sonrasında da sürmüştür. Parlamenter düzene döndükten sonra ilişkilerde normalleşme süreci yavaş yavaş başlamış ve Türkiye'nin tam üyelik için başvurusu, bu süreci hızlandırmada önemli bir rol oynamıştır.

İnceleme dönemi boyunca bir bunalım içinde olduğu belirtilen Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkileri, aslında o dönemde Türkiye'nin iç politika, ekonomi ve uluslararası ilişkilerde karşı karşıya bulunduğu üçlü bunalımın bir parçasıdır.

İç politikada 12 Mart döneminin ardından ilk genel seçimler Ekim 1973'te yapılmış ve 26 Ocak 1974'te işbaşına gelen CHP - MSP koalisyonu ile birlikte, 12 Eylül 1980'e kadar süren ve Türkiye'de siyasal istikrarsızlıklara neden olduğu ileri sürülen bir koalisyon -ve azınlık-hükümetleri dönemi başlamıştır.

Böylece 1973 yılının sadece Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesi bakımından değil, Ekim 1973 genel seçimlerinin Türk siyasal yaşamındaki yeri açısından da ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenle inceleme dönemi, 1973 yılının başlangıcı ile açılmaktadır.

İnceleme döneminin sonunu belirleyen 12 Eylül 1980'e gelirken, Türkiye'nin iç politikadaki bunalımın yanı sıra, ekonomik alanda da gittikçe derinleşen bir bunalıma girmesi, dikkati çeken bir noktadır. Bunun yanı sıra, 1974 Kıbrıs Bakış Harekatı'ndan sonra uluslararası platformlarda yalnızlığa itilen Türkiye Cumhuriyeti, önemli bir dış politika bunalımı ile de karşılaşmıştır. İşte iç politika, ekonomi ve dış politikada hüküm süren bu bunalımlar aslında bir bütün parçalarını oluşturmuş ve inceleme dönemini kapsayan 1973-1980 yılları arasında tüm şiddetiyle sürmüştür.

İncelemenin 12 Eylül 1980'de sona erdirilmesi, elbette, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler de dahil olmak üzere, tüm bu sıkıntıların birdenbire ortadan kalkmış olması anlamına gelmemektedir. 12 Eylül sonrası dinamikleri çok farklılaştığı için, 1980'li yıllar ancak başka araştırmaların konusu olabilir. Bu nedenle bu çalışmanın sınırları 12 Eylül 1980'in ötesine gitmemektedir.

1 Ocak 1973 - 12 Eylül 1980 döneminde Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinin içinde bulunduğu bunalımın nedenleri incelenirken gözönünde bulundurulacak olan temel varsayım, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde karşı karşıya kalınan sorunların, o dönemde Türkiye'de görülen ve iç politika, ekonomi ve dış politika olmak üzere üç ayrı boyutta yansıyan bunalımın bir parçası olduğudur. Yani burada yapılmak istenen, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerini, Türkiye'de o dönemde görülen diğer siyasal ve ekonomik gelişmelerden soyutlayarak tek başına incelemek değildir. Tam tersine, amaç, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerini daha iyi anlayabilmek için, söz konusu ilişkileri, o dönemde Türkiye'nin karşılaştığı diğer sorunları da içeren bir panoramanın içine yerleştirmektir. Başka bir deyişle, Türkiye'nin 1973-1980 döneminde içinde bulunduğu bunalımın iç politika, ekonomi ve dış poli-

tikadaki öğeleri, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde yansıdığı ölçüde ele alınacaktır.

Kısacası çalışmanın sınırları, ne derecede Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinin kapsadığı alan kadar dar, ne de Türkiye'nin o dönemde karşılaştığı her sorun ayrı ayrı irdeleyerek, bir dönemin akla gelebilecek tüm gelişmelerini ayrıntılarıyla içerecek kadar geniştir. Bir kaz daha vurgulamak gerekirse, yapılacak olan değerlendirme, 1973 - 1980 yılları arasında Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerindeki bunalımın, Türkiye'nin o dönemde karşı karşıya bulunduğu geniş çaptaki bunalımın bir parçası olduğu varsayımından hareketle, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde görülen gelişmeleri sözü edilen genel bunalımın dinamikleri ile açıklamaya çalışmaktan olacaktır.

Genel bunalımın dinamikleri tesbit etmek için kullanılacak model, yukarıda sözü edilen ve iç politika, ekonomi ve dış politika olmak üzere üç ayrı düzlem gerçek hayatta, tabii ki, iç içe girmiş bir bütün olarak karşımıza çıkmaktadır. İç politika, ekonomi ve dış politika boyutlarının ayrı ayrı ele alınması, o dönemde karşılaşılan gerçekleri daha iyi anlayabilmek, yani incelemede kolaylık sağlayabilmek için getirilmiş bir ayrımdır.

Bu modelle doğruluğu sınanacak olan hipotez ise şu şekilde formüle edilebilir: Türkiye'nin 1 Ocak 1973 - 12 Eylül 1980 tarihleri arasında Avrupa Topluluğu ile ilişkilerindeki sorunlar karşısında hükümetlerin söz konusu ilişkilerle ilgili kararları ve uygulamaları, Türkiye'nin iç politika, ekonomi ve dış politikada karşı karşıya kaldığı bunalım sırasında ortaya çıkan arayışlarla ya da bu arayışlar arasındaki paralellik ve çelişkilerle açıklanabilir.

Öncelikle, iç politika, ekonomi ve dış politikada gözlemlenen bunalımın dinamiğini oluşturan ve Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde de belirleyici olan arayışlar açıklanacaktır. Bunlar, iç politikada kimlik arayışı, ekonomide dış kanak arayışı, dış politikada ise bağımsızlık arayışıdır.

İç politikadaki kimlik arayışının temelleri, 1961 Anayasası'nın getirdiği çoğulcu düzenle birlikte atılmıştır. 60'lı yıllarda çeşitli toplumsal kesimlerin Türkiye'nin Batılı kimliğini eleştirerek Türk toplumu için alternatif kimlik arayışı içine girmeleri, sosyalist akımlardan dinci ve milliyetçi görüşlere dek uzanan geniş bir siyasal yelpaze ortaya çıkarmıştır. 1970'lere gelindiğinde ise, bu farklı kimlik arayışları Türkiye'nin iç politikada karşı karşıya kaldığı bunalımın dinamiğini oluşturmuştur.

Bu gelişmenin çeşitli nedenleri vardır. Her şeyden önce, 1973 seçimlerinin ardından TBMM'nde hiçbir partinin tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa sahip olmadığını ve böylece Türk siyasal

yaşamında yeni bir koalisyonlar dönemi başladığını hatırlatmak gerekir.

Sosyal demokrat CHP'nin solunda kalan sosyalist görüşler 1973 seçimlerinden sonra TBMM'nde temsil edilememişler, ancak siyasal yelpazenin sağ kanadında yer alan tüm partiler gerek muhalefette gerekse koalisyon hükümetlerinde yer alarak Türk siyasal yaşamında etkinlik göstermişlerdir. Türk toplumu için farklı siyasal kimlikleri savunan bu partilerin oluşturdukları koalisyonlar ise ülkenin içinde bulunduğu siyasal istikrarsızlığı arttırıcı rol oynamışlardır. TBMM dışındaki siyasal faaliyetlerin yer yer şiddet olaylarına dönüşerek tırmanmaya başladığı söz konusu dönemde sık sık değişen koalisyon hükümetleri, iç politikadaki bunalımı çözümlenmek konusunda etkisiz kalmışlardır.

Türkiye'nin 70'li yıllarda içinde bulunduğu bunalımın iç politikadaki dinamiğini oluşturan kimlik arayışının önemli bir özelliği ise, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin eleştirilmesine neden olmuş bulunmasıdır. Özellikle radikal sol kesimle İslamcı ve milliyetçi kesimlerin savundukları Batı karşıtı görüşler, Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminden itibaren Batı ile kurmuş olduğu sosyo-ekonomik ilişkilerin ciddi olarak sorgulanmasına ve bu ilişkilerde artık Türkiye'nin ulusal çıkarlarının ön plana alınması gereğinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Kimlik arayışının beraberinde getirdiği Batı karşıtı görüşlerin Türkiye'nin Batı ilişkilerine yeni bir boyut getirmiş olması, Türk siyasal yaşamı açısından önemli bir gelişmedir. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, şiddet olaylarındaki artış ve koalisyon hükümetlerinin kısa süren iktidarlarının yarattığı istikrarsızlık biraraya gelince, siyasal kimlik arayışı Türkiye'nin 70'li yıllarda içine düştüğü bunalımın iç politikadaki dinamiğini oluşturmuştur.

İç politikadaki Batı karşıtı görüşlere paralel bir diğer gelişme de, bu dönemde bunalımın dış politikadaki dinamiğini Batı'dan daha fazla bağımsızlık arayışının oluşturmasıdır. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki kararlı tutumu sonucu uygulanan Amerikan ambargosu, tıpkı iç politikada olduğu gibi, dış politikada özelde ABD genelde ise Batı ile ilişkilerin sorgulanmasına neden olmuştur.

Bu gelişmeler aslında 1960'larda Küba bunalımı ve Johnson mektubu ile Türk kamuoyunun ABD'ne olan güvenini sarsılmasıyla başlayan bir süreç doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Böylece 1970'lerde dış politikada da Batı ile ilişkiler eleştirilmiş ve Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ön plana alan çok boyutlu dış politika anlayışı yerleşmeye başlamıştır.

Ancak Batı'dan daha fazla bağımsızlık arayışının sürmesi, Türkiye Batılı müttefiklerinin, özellikle ABD'nin, desteğini yitirerek dış politikada yalnızlığa itilmesine yol açmıştır. Kıbrıs sorunun uluslararası platformlarda gündemde olduğu 70'li yıllarda dış politikada Batı'dan uzaklaşma, bunalımın dimamiğini oluşturmuştur.

İnceleme dönemimiz boyunca ekonomide ise, iç ve dış politikadaki gelişmelerle tamamen çelişen dış kaynak arayışı hakim olmuştur. 1974 petrol bunalımının yarattığı olumsuz etkileri giderebilmek için Türkiye'nin sürekli olarak Batı dünyasından ekonomik yardım arayışı içine girmesi, iç ve dış politikada Batı'dan uzaklaşmanın tam tersine, Türkiye'yi Batı'ya daha fazla bağımlı kılan bir süreci işletmiştir.

Türkiye'nin 1973-1980 yıllarında içinde bulunduğu bunalımın iç politika, ekonomi ve dış politikadaki dinamikleri bu şekilde özetlendikten sonra şimdi de söz konusu dönemde Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin bu dinamikler çerçevesinde nasıl geliştiğine değinilecektir.

Geçiş Dönemi esaslarını düzenleyen Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye'nin tarım ürünlerindeki avantajlarının giderek azalması, sanayi ürünlerindeki yükümlülüklerinin ise artması söz konusu olmuştur. Bunlardan başka, serbest dolaşım da gerçekleştirilmemiştir.

Türkiye'nin sanayi ürünlerindeki yükümlülükleri ile ilgili olarak karşılaştığı sorunlar Topluluğun genişlemesi, "Genelleştirilmiş Preferanslar" sisteminin uygulanması, Batı Avrupa'da büyük bir serbest ticaret alanının kurulmaya başlanması ve tekstil ürünlerinde kısıtlamalar getirilmesi gibi nedenlere bağlıdır.

Türkiye'nin tarım ürünlerindeki avantajlarının erozyana uğraması ise, temelde Topluluğun uyguladığı Akdeniz politikası çerçevesinde çeşitli ülkelere tanıdığı ayrıcalıkların Türkiye'nin rekabet şansını azaltmasına dayanmaktadır. Ayrıca 1980'lerde birer Akdeniz ülkesi olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in tam üye olarak Topluluğa katılmaları da, Türkiye açısından olumsuz bir gelişme sayılmaktadır.

Serbest dolaşım konusunda ise ilk sorunlar 1974 petrol bunalımı ile sarsılan Batı Avrupa ekonomilerindeki işsizliğin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Yabancı işçi alımının durdurulması ve bir bölümünün ülkelere geri gönderilmeleri 70'li yılların ikinci yarısındaki önemli gelişmelerdir. 1980 yılında Batı Almanya, Fransa ve Benelüks ülkelerinin Türk vatandaşlarına vize uygulamaya başlamaları soruna yeni bir boyut getirmiştir. Antlaşmalara göre Türk işçileri 1 Aralık 1986 tarihinden itibaren serbest dolaşım hakkını elde etmişlerse de, bu ilke uygulamada henüz gerçekleştirilmemiştir.

Türkiye'nin Geçiş Dönemi başlarından itibaren tarım ve sanayi ürünleri ile serbest dolaşım konusunda karşılaştığı bu sorunların etkisiyle 1973-1980 yılları arasında Topluluk'la Türkiye arasında gelişen ilişkiler, Türkiye'nin sergilediği farklı tutumlar açısından incelenirse karşımıza üç değişik dönemi belirleyen üç tutum çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinden hemen sonra 1974 yılında işbaşına geçen Ecevit hükümeti tarafından ortaya atılan ve 1978 yılına kadar ülkeyi yöneten diğer hükümetler tarafından da benimsenen, Geçiş Dönemi koşullarının yenilenmesi istemidir. Daha sonra 1978 yılında kurulan Ecevit hükümetinin Türkiye'nin Geçiş Dönemi yükümlülüklerini beş yıl süreyle durdurma istemi, ilişkileri yeniden düzenleme konusunda somut adımların atıldığı bir dönemi başlatmıştır. Ancak bu dönemdeki uygulamaların tersine, 1980 yılında Demirel hükümetinin tam üyeliğe geçişi hızlandırma istemi, Türkiye'nin tutumunda önemli bir çelşiki oluşturmuştur.

Söz konusu üç dönemde gelişmeler aşağıda sırasıyla özetlenecektir.

1973 genel seçimlerinden sonra iktidara gelen tüm koalisyon hükümetlerinin programlarında, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde yeni düzenlemelere gidilmesi istemi yer almıştır. 1973 ve 1977 yılları arasında - 1976 yılı sonlarından itibaren Katma Protokol'ün 60 no.lu korunma maddesinin Türkiye tarafından tek yanlı olarak işletilip, gümrük indirimlerinin fiilen dondurulması dışında - bu istemi gerçekleştirecek somut adımlar atılmamasına karşın, tüm hükümetlerinin aynı konuyu vurgulamaları ile birlikte Türkiye'nin Topluluk'la ilişkilerindeki yeni tutumu açıklık ve süreklilik kazanmıştır.

Türkiye'nin ilişkileri yeniden düzenlenme istemi, bunalamanın iç politika, ekonomi ve dış politikadaki dinamikleri çerçevesinde incelendiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Türk siyasal yaşamında 70'li yıllarda kimlik arayışının beraberinde getirdiği Batı karşıtı görüşlerin, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler üzerinde çok önemli etkisi olmuştur. Bu görüşlerden İslamcı kesimin temsilcisi MSP'nin 1973 genel seçimlerinden sonra kurulan CHP - MSP koalisyonu ile iktidara gelmesi, daha sonra yine MSP ve Batı karşıtı görüşler ileri süren diğer sağ kanat partisi olan MHP'nin, AP ile birleşerek Birinci ve İkinci "Milliyetçi Cephe" adıyla anılan koalisyonlarda yer almaları, Avrupa Topluluğu konusunda, CHP ve AP'nin de benimsedikleri eleştirel bir tavrın ağırlık kazanmasına yol açmıştır. 1973-1977 yılları arasında tüm siyasal partilerin Avrupa Topluluğu ile ilişkiler konusundaki ortak yaklaşımı, ilişkileri yeniden düzenleme ilkesinin benimsenmesi olmuştur.

Bu ilkenin gündeme getirilmesinde etkili olan ikinci belirleyici faktör, bunalımın ekonomikalandaki dinamiğini oluşturan dış kaynak arayışı olmuştur. Türkiye, 1973 - 1977 yıllarında petrol fiyatlarındaki artışın etkisiyle altüst olan ödemeler dengesinin yarattığı bunalımı, özellikle "Milliyetçi Cephe" iktidarları sırasında, kısa vadeli dış borçlarla erteleme yoluna gitmiştir.

Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde de sanayi ürünlerindeki yükümlülüklerin artması ve tarım ürünleri ihracatında beklenen ölçüde döviz sağlanamaması, eleştiri konusu olmuştur. Böylece Türkiye'nin dış kaynak arayışı içinde bulunması da, Topluluk'la ilişkilerin yeniden düzenlenmesi isteminin ortaya atılmasında etkili olmuştur.

Dış politikada görülen bağımsızlık arayışı da, Türkiye ulusal çıkarlarını ön plana alarak Batı ile ilişkilerin eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirilmesine neden olduğu için, Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ilkesinin benimsenmesinde dolaylı bir biçimde belirleyici olmuştur. Çünkü dış politikadaki bağımsızlık arayışı ile iç politikadaki kimlik arayışı birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler.

Bu noktada ilginç bir çelişki gözlemlenmektedir. 1973 - 1977 yıllarında Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile ilişkilerini belirleyen faktörlerden iç politikadaki kimli arayışı ve dış politikadaki bağımsızlık arayışının Batı'dan uzaklaşmayı teşvik etmiş olmalarına karşın, ekonomideki dış kaynak arayışı, Batı'ya daha fazla yakınlaşmayı ve bağımlılaşmayı beraberinde getirmiştir. Ancak genel olarak her üç faktör de Topluluk'la ilişkiler açısından aynı yönde etkili olmuşlar, yani, ilişkilerin yeniden düzenlenmesi istemini gündeme getirmişlerdir.

1973 - 1980 yıllarında Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinde Türkiye'nin ikinci istemi, 1978 - 1979 yıllarında iktidarda bulunan Ecevit hükümeti tarafından ortaya atılmış olan, Türkiye'nin Geçiş Dönemi yükümlülüklerini Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince (1979-1983) beş yıl için dondurma istemidir.

Ekim 1978'de Topluluğa resmen bildirilen ve Mayıs 1979'da kabul edilen Türkiye'nin bu yeni istemi de, iç politikada kimlik arayışı, ekonomide dış kaynak arayışı ve dış politikada bağımsızlık arayışı tarafından belirlenmiştir.

Siyasal kimlik arayışının beraberinde getirdiği Batı karşıtı görüşler, 1978 - 1979 yıllarında da etkinliğini sürdürmüştür. Böylece Türkiye'nin genelde Batı ile ilişkilerinin sorgulandığı bir dönemde, özelde Avrupa Topluluğu ile ilişkiler de yeniden değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Türkiye'nin yükümlülüklerini beş yıl süreyle dondurmak istemesinde, siyasal kimlik arayışının bir uzantısı olan bu değerlendirme önemli bir rol oynamıştır. Ancak Türkiye'nin yeni Avrupa Topluluğu poli-

tikası muhalefetin şiddetli eleştirilerine yol açmıştır. Başka bir deyişle, tüm siyasal partilerin Batı'ya karşı eleştirel bir bakış açısını benimsemiş olmalarına karşın, Batı ile ilişkilerin önemli bir parçası olan Avrupa Topluluğu ile olan ilişkilerde atılan yeni adımlar iktidar ve muhalefet arasında ortak bir zemine oturtulmamıştır.

Daha önceki koalisyon hükümetleri tarafından kısa vadeli borçlanma yoluyla ertelenen ekonomik bunalım, Ecevit hükümeti zamanında tüm ağırlığıyla ortaya çıkmıştır. Gerek Batı'dan gerekse diğer ülkelerden kredi arayışı, hükümetin ekonomik icraatının temelini oluşturmuştur. Nitekim Türk hükümeti Geçiş Dönemi yükümlülüklerini dondurma istemini Topluluğa bir paket olarak sunmuş, bu pakatte tarım ve sanayi ürünleri ile serbest dolaşım konusunda Türkiye lehine düzenlemelere yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Daha önemlisi, Topluluk'tan 8 milyar doları bulan mali yardım talep edilmiştir. Ancak Topluluk, yükümlülükleri dondurma dışındaki istemleri kabu etmemiş ve böylece Türkiye'nin dış kaynak arayışını karşılıksız bırakmıştır.

Avrupa Topluluğu ile ilişkileri belirleyen üçüncü faktör olan bağımsızlık arayışı da, 1978 - 1979 yıllarında geçerliliğini korumuştur. Ancak önceki hükümetlerden farklı olarak, Ecevit hükümeti ekonomi ve dış politikayı bir bütün olarak ele alınmıştır. Böylece ekonomide Batı dünyasından dış kaynak arayışı sonuç getirmediği zamanlarda, dış politikada Batı'dan bağımsızlık arayışı Türkiye'nin Batılı müttefiklerine karşı koz olarak kullanılmıştır. Türkiye'nin Batılı müttefiklerini ciddi biçimde eleştirdiği, NATO üyeliğini sorguladığı bir dönemde, Avrupa Topluluğu ile ilişkilerdeki yükümlülüklerini bir süre için dondurmak istemesinde, genelde Batı ile ilişkilerin gözde geçirilmesi de önemli rol oynamıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse, tıpkı 1973 - 1977 yıllarında olduğu gibi, 1978 - 1979 döneminde de bunalımın iç politikadaki dinamizmini oluşturan bağımsızlık arayışının getirdiği Batı'dan uzaklaşma eğilimi devam etmiş ve Avrupa Topluluğu ile ilişkiler de bu bağlamda belirlenmiştir. Ekonomide ise Türkiye her ne kadar Batı dünyası dışındaki ülkelerle ilişki kurarak Batı'ya olan bağımlılığın ortadan kaldırmaya çalışmışsa da, bu çabaların ivedi kredi bulma konusunda sonuçsuz kalması üzerine, yeniden Batı'ya dönmek zorunda kalmıştır. Böylece 1978 - 1979'da ekonomide dış kaynak arayışı, yine 1973 - 1977 döneminde olduğu gibi, iç politikadaki kimlik arayışı ile dış politikadaki bağımsızlık arayışının tam tersine, Batı'ya olan bağımlılığı arttırmıştır. Dış kaynak arayışı, Avrupa Topluluğu ile ilişkilerin belirlenmesinde de oldukça güçlü bir biçimde etkisini göstermiştir.

Ecevit hükümetinin istemi üzerine Türkiye'nin Geçiş Dönemi yükümlülüklerinin 1979 yılından itibaren beş yıl süreyle dondurul-

masının hemen ardından, 1980 yılında görevde bulunan Demirel hükümeti, bir önceki iktidarın kararıyla tam bir çelişki yaratırcasına, tam üyeliğe geçişi hızlandırmada istemini gündeme getirmiştir.

Türkiye'nin bu yeni istemi iç politikada kimlik arayışı, ekonomide dış kaynak arayışı ve dış politikada bağımsızlık arayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, karşımıza önceki dönemlerden farklı sonuçlar çıkmaktadır.

Öncelikle, iç politikada görülen siyasal kimlik arayışının 1980'e gelindiğinde tam bir belirsizlik ve istikrarsızlığa dönüştüğü görülmektedir. Gerek bir askeri müdahale beklentisi gerekse Meclis aritmetiği nedeniyle başta bulunan azınlık hükümetinin heran desteğini yitirebilecek durumda bulunması, iç politikada belirsizlik ve istikrarsızlığın hakim olmasına yol açmıştır.

Öte yandan, bunalımın dış politikadaki dinamiğini oluşturan Batı'dan daha fazla bağımsızlık arayışı da artık geçerliliğini yitirmiş ve bunun tersine, dış politikada yeniden Batı'ya yakınlaşma süreci başlamıştır. Bu değişiklik bir yandan iç politikada görülene belirsizlik ve istikrarsızlık, diğer yandan İran devrimi ve Afganistan'ın işgaliyle birlikte bölgesel dengelerde görülen farklaşma nedeniyle Türk hükümetinin, Batı'nın desteğini elde etme gereksinimi duymasından kaynaklanmıştır. Ancak, tıpkı Ecevit hükümetinin yükümlülüklerin beş yildondurma istemi gibi, Demirel hükümetininam üyeliğe geçişi hızlandırma istemi de muhalefetin şiddetli tepki göstermesine neden olmuştur.

Önceki dönemlerde bunalımın iç ve dış politikadaki dinamiğini oluşturan unsurlar, böylece, 1980 yılında önemli bir değişime uğramışlardır. Ekonomide dış yardım arayışı ise Demirel hükümeti zamanında da sürmüştür. Türkiye için dışa açık bir büyüme modeli hedefleyen 24 Ocak Kararları'nın ardında yatan etkenlerden biri de dış kaynak arayışıdır.

Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımın iç ve dış politikada değişen, ekonomide ise deven eden dinamikleri 1980 yılında Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde tam üyelik isteminin gündeme getirilmesinde belirleyici olmuşlardır.

İç ve dış politikada 1973 - 1977 ve 1978 - 1979 dönemlerinde hakim olan Batı'dan uzaklaşma eğilimi yerine 1980 yılında Batı'ya yeniden yakınlaşma sürecinin başlaması doğrultusunda, Avrupa Topluluğu ile ilişkiler de canlandırılma yoluna gidilmiştir. Böylece hükümet iç politikada bir askeri darbe beklentisine ve meclis aritmetiğindeki ince hesaplara dayanak düşürülme olasılığına karşı, dış politikada ise değişen bölgesel dengelerin yarattığı endişeleri giderebilmek için, Avrupa Topluluğu'nun desteğini kazanmaya çalışmıştır. Bunlardan başka, ekonomide

dış kaynak arayışının sürmesi de yeni Avrupa Topluluğu politikasının belirlenmesinde etkin olmuştur. Tüm bu faktörler etkisiyle Avrupa Topluluğu ile ilişkilerde tam üyeliğe geçişi hızlandırma isteminin gündeme gelmesi, 1973 - 1977 ve 1978 - 1979 dönemlerindeki Avrupa Topluluğu politikasından bir kopuş olarak nitelendirilebilir.

1 Ocak 1973 - 12 Eylül 1980 tarihleri arasında Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerindeki gelişmeler ve söz konusu ilişkilerle ilgili hükümet karar ve uygulamalarının değerlendirilmesi konusundaki bu özeti ardından, bu çalışmanın girişinde ortaya atılan hipotezin doğrulanmış olduğu belirtilmelidir. İnceleme dönemimizde - 1980 yılında görülen dönüşümler gözardı edilmemek kaydıyla - Türkiye ile Avrupa Topluluğu ilişkilerinde belirleyici olan değişkenler, Türkiye'nin içinde bulunduğu bunalımın iç politika, ekonomi ve dış politikadaki dinamiklerini oluşturan arayışlar ve bu arayışlar arasındaki paralellik ve çelişkilerdir.

Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinin geçmişindeki çok sorunlu bir dönemi, bu sorunları Türkiye'de o dönemde görülen ve iç politika, ekonomi ve dış politika olmak üzere üç düzlemde yansıyan bunalımın bir parçası olarak irdeleyen çalışmamız, Türkiye - Avrupa Topluluğu ilişkilerinin 1980'lerdeki durumunu değerlendirebilmek açısından da bazı ipuçları vermektedir.

Herşeyden önce unutulmaması gereken nokta, Türkiye'nin izlediği Avrupa Topluluğu politikasının, ülkemizin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik şartlardan soyutlanarak ele alınmasının mümkün olmadığıdır. Bu nedenle 1980 sonrası gelişmeler de ancak Türkiye'nin sahne olduğu siyasal ve ekonomik gelişmelerin dinamikleri çerçevesinde değerlendirilirse, ilişkilerin bugünkü durumu sağlıklı olarak gözden geçirilebilir.

1987 yılındaki tam üyelik başvurusunun ardından, Avrupa Topluluğu'na tam üyeliğin Türkiye'nin tüm sorunlarını çözebilecek, adeta sihirli bir formül biçiminde kamuoyuna sunulması ve sadece tam üyelik sözkonusu olursa sağlanacak yararların vurgulanması, yetersiz ve yanlış bilgilenmelere yol açmıştır.

Tam üyelik durumunda Türkiye'nin sağlayacağı avantajlar yanında, karşılaşılabileceği çok ciddi sorunlar vardır. Çünkü Avrupa Topluluğu çerçevesinde oluşturulan iktisadi bütünleşme, bu çalışmanın başında da belirtildiği gibi, sadece ticaret, sanayi ve tarım gibi alanları değil, iç hukuktan enerji politikalarına dek uzanan çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Türkiye Topluluğa tam üye olursa tüm bu alanlarda hangi sorunlarla karşılaşılabileceğimiz, uzmanlar tarafından ayrıntılı olarak araştırılmalıdır. Topluluk'la ilişkiler konusunda ileriye dönük öngörülerde bulunacak çalışmalara büyük bir gereksinim vardır. Ancak

öngörülerde bulunacak çalışmalar, inceledikleri alanı Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik gerçeklerden soyutlamamaya özen göstermelidirler. Geçmiş dönemlerde topluluk'la ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar ve bunlara getirilmeye çalışılan çözümlerle ilgili çeşitli değerlendirmeler de ilişkilerin bugününü ve geleceğini araştırırken, sağlıklı öngörülerde bulunabilmek açısından gözönünde tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

I. BELGELER

A. A.T. Belgeleri

Bulletin of the European Communities, Supplement 1/87.

Official Journal of the European Communities,

No. 293, 18.2.1963

No. 217, 29.12.1964

No. 152, 13.7.1967

No. L. 198, 8.8.1969

No. L. 282, 28.12.1970

No. L. 61, 14.3.1971

No. L. 73, *Special edition*, 27.3.1972

No. L. 300, 31.12.1972

No. L. 301, 31.12.1973

No. L. 171, 27.6.1973

No. L. 239, 27.8.1973

No. L. 328, 28.11.1973

Special Edition, Second Series, I. External Relations (January 1974)

No. L. 25, 30.1.1976

No. L. 169, 28.6.1984

B. B.B. Belgeleri

298 United Nations Treaty Series II

C. G.A.T.T. Belgeleri

L / 3425, 12.8.1970

L / 3672, 25.2.1972

D.T.C. Belgeleri

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1971

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1970, 1971, 1973, 1974, 1975, 1977, 1978, 1979, 1980 yıllarını kapsayan ciller.

Resmi Gazete

17 Kasım 1964, No. 11858

18 Ağustos 1971, No. 13390

31 Ağustos 1972, No. 14292

29 Aralık 1972, No. 14406

29 Aralık 1973, No. 14757

II. GAZETELER

Cumhuriyet, 1974, 1975, 1976, 1978, 1980, 1985, 1986, 1987 yıllarına ait sayılar

Günaydın, 1980 yılına ait sayılar

Hergün, 1976, 1979 yıllarına ait sayılar

Hürriyet, 1980, 1988 yıllarına ait sayılar

Milli Gazete, 1975 yılına ait sayılar

Milliyet, 1979, 1980, 1985 yıllarına ait sayılar

Tercüman, 1980 yılına ait sayılar

III. DİĞER KAYNAKLAR

- Akgünlere - *CHP Seçim Bildirgesi*, Ankara: Ajans - Türk Matbaacılık Sanayi, 1973.
- Akyol, Taha, "AET ve Türkiye," *Hergün* 22.10.1976.
- Alkin, Erdoğan, "Dış Ticaret." *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: İletişim Yay., 1983.
- Alpar, Cem, "Yabancı Sermaye," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: İletişim Yay., 1983.
- Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasinin Sonbaharı 1977- 1978*, Ankara: Bilgi Yay., 1985.
-, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978 - 1979*, Ankara: Bilgi Yay., 1986.
-, *12 Eylülle Doğru Koşar Adım (Kasım 1979 - Nisan 1980)*, Ankara: Bilgi Yay., 1986.
-, *Demokasi Dur 12 Eylül 1980 (Nisan 1980 - Eylül 1980)*, Ankara: Bilgi Yay., 1986.
- Arvası, S. Ahmet, "Ortak pazar ve diğer bloklar karşısında yerimiz" *Hergün*, 19.2.1979.
- Avrupa Topuluğu Komisyonu Enformasyon Temsilciliği, Avrupa Topuluğu'nun Organları Nasıl Çalışır - AET Anlaşmasının Temel maddeleri*, Ankara: 1977.
-, *Avrupa Topuluğu'nun Tarım Politikası*, Ankara: 1977.
- Ayçiçek, Ahmed, "AET ve devlet sektörünün istikbali," *Milli Gazete*, 19.7.1975.
- Birand, M. Ali, *Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959 - 1985*, İstanbul: Milliyet Yay., 1985.
- Bozbeyleli, Ferruh, *Demokratik Sağ*, İstanbul: Derhâh Yay., 1976.
- Cumaloğlu, Fehmi, "Ortak Pazar ve Türkiye I", *Milli Gazete*, 5.9.1975.
- Çınar, Özer, "AET'nin tekstil kısıtlaması ve Türkiye," *Cumhuriyet* 10.3.1987.
- Demirel, Süleyman, *Büyük Türkiye*, İstanbul: Derhâh Yay., 1977.
- Demirgil, Demir, "Avrupa Topuluğu ve Türk Sanayii," *İktisat Dergisi* 271-272 (Haz. - Tem. 1987).
- Doğan, Yalçın, *IMF Kışkacında Türkiye 1946 - 1980*, İstanbul: Tekin Yay., 1986.
- Erbakan, Necmettin, *Milli Görüş*, İstanbul: Dergâh Yay., 1975.
- Feyzioğlu, Turhan, *Millet Yolunda İstanbul*: Dergâh Yay., 1975.
- Gönlübol, Mehmet - Ömer Kürkçüoğlu v.d., *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., 1987.
- Gürsel, Seyfettin, "Dış Borçlar" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: İletişim Yay., 1983.
-, "IMF", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: İletişim Yay., 1983.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, 25. Yılında Avrupa Topuluğu*, İstanbul: 1984
- Kazgan, Gülten, "Avrupa Topuluğu ve Türk Tarımı", *İktisat Dergisi* 271-272 (Haz. - Tem. 1987).
- Kili, Suna, *1960 - 1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler*, İstanbul: Bogaziçi Ün. Yay., 1976.
- Mardin, Şerif, "Center - Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?" *Daedalus* 102 (1973).
- Mortan, Kenan - Cemil Çakmaklı, *Geçmişten - Geleceğe Kalkınma Arayışları*, İstanbul: Altın Kitaplar Yay., 1987.
- Office for Official Publications of the European Communities, *Collection of the Agreements Concluded by the European Communities*, 3, United Kingdom, 1978.
-, *Treaties establishing the European Communities*, United Kingdom, 1978.
- Pazarıcı, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Açısından Avrupa Ekonomik Topuluğu'nun Yaptığı Anlaşmalar*, Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., 1978.
- Saracoğlu, Tevfik, *Avrupa Ekonomik Topuluğu*, İstanbul: İKV Yay., 1983.
- Sevinç, Necdet, "Ortak pazar ortak vatan", *Hergün*, 23.4.1976.
- Seyidoğlu, Halil, *Uluslararası İktisat Teori - Politika - Uygulama*, Ankara: Turhan Kitapevi, 1986.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *AET Bibliyografyası*, Ankara: Yayın ve Temsil Dairesi Başk., 1987.
- Türkeş, Alparlan, *Temel Görüşler*, İstanbul: Dergâh Yay., 1979.
- Van Rij, Jan, "Avrupa Topuluğu - Türkiye İlişkilerine Genel Bakış", *İktisat Dergisi* 271 - 272 (Haz. - Tem. 1987).